
Karmen MEDICA*

MULTIKULTURNOST VS. MONOKULTURNOST – PRIMER ISTRE**

Povzetek. *Nove realnosti v praksi spodbujajo tudi nove teoretične koncepte. V njihovem ospredju so kompleksni procesi, ki segajo od deteritorializacije kulture, translacije, transkulturacije, globalizacije, glokalizacije, mestizacije, kreolizacije, sinkretizmov, hibridnosti, multikulturnosti. Predvsem se znotraj identitetnega konteksta nenehno odločamo, kako se bomo identificirali, kdaj bomo sprejeli in uporabili potrditveni diskurz kulture in kdaj procesualnega. Vzporedno s tem se odvijajo multikulturalna stekanja, stapljanja, približevanja, ko se med seboj srečajo sicer ločene kulturne tradicije. Te se posledično spreminjajo, prilagajajo ena drugi in ustvarjajo nove kakovosti. Ena od teh novih kakovosti, sploh v času vedno bolj centralizirane globalizacije, je pojav monokulturnega multikulturalizma. Za njega je značilno, da zajema prvine kulturnega, etničnega in jezikovnega izročila različnih kultur, predvsem s težnjo k ustvarjanju lastne stabilnosti. Etnični pluralizem v Istri je omogočal ohranjevanje zavesti o regionalni celovitosti. Istočasno je močno izražena teritorialna identifikacija, ki je izražena skozi istrsko identiteto kljubovala številnim državno-administrativnim, političnim in kulturnim pritiskom, katere so na območju Istre izvajali različni režimi in različne države v preteklosti. Skozi teoretične in empirične perspektive se v članku soočamo z novejšimi etničnimi transformacijami na območju istrskega polotoka, ki nastajajo kot rezultat ali kot posledica sodobnih globalizacijskih in glokalizacijskih procesov. Problematika globalne multikulturnosti na eni in glokalne monokulturnosti na drugi strani je na območju Istre izražena kot inovacija, kot alternativa oziroma kot nov kulturni in jezikovni model, zasnovan na etnično heterogeni družbi.*

Ključni pojmi: *Istra, globalizacija, glokalizacija, multikulturnost, monokulturnost, migracije, identiteta, obmejnost.*

* Dr. Karmen Medica, docentka na Fakulteti za humanistične študije, Univerza na Primorskem.

** Izvirni znanstveni članek.

Multikulturalnost vs. multikulturalizem

V zadnjih letih, ko intenzivirani integracijski tokovi združujejo vso znanstveno in kulturno javnost Evrope, bistveno narašča interes za multikulturne družbe, večjezikovne komunikacijske skupnosti, regionalne posebnosti, obmejna območja. Vse bolj se izpostavlja potreba po tem, da bi se ob ekonomski, politični, tehnološki in informacijski integraciji ohranjale kulturne različnosti. Nove realnosti vendarle prinašajo nove koncepte, od deterritorializacije kulture, translacije, transkulturacije, globalizacije, mestizacije, kreolizacije, sinkretizmov, hibridnosti, multikulturalnosti. Zadnje bi lahko opredelili kot družbeno realnost, dejstvo, ki označuje prisotnost in sobivanje različnih kultur znotraj posamezne družbe. Za razliko od multikulturalnosti je multikulturalizem politični koncept, s katerim opredeljujemo sodobne načine urejanja kulturnih razlik. Bikhu Parekh predlaga še razlikovanje med pojmi multikulturalen in multikulturalističen. Prvi izraz označuje preprosto empirično dejstvo, obstoj kulturno različnih – etničnih, verskih, jezikovnih skupin znotraj ene družbe. Drugi izraz se po Parekhu nanaša na pozitivno in aktivno orientacijo (normativno, ideološko, politično) prevladujočega dela vladajočih političnih predstavnikov (Bikhu Parekh, v: Mesić, 2006: 70).

496

Multikulturalizem kot politika 'kulturne različnosti' se v osnovi pojavlja kot alternativa politiki asimilacije. Po navedbah Charlesa Taylorja je moderen in antimoderen istočasno. S te perspektive ga dojemamo delno kot potrebo po enakopravnem statusu manjšinskih skupnosti, ki so izključene iz enakopravnega vključevanja v družbo, in tudi kot afirmacijo kulturne različnosti na osnovi postavljanja pravic po etnični in rasni avtentičnosti (Taylor, 1994: 25–74).

Dvoumno vprašanje bi bilo, ali zagovarjanje multikulturalistične politike pelje k dejanskemu prevladovanju rasne, verske in etnične diskriminacije, in ali prav tovrstna politika oživlja subverzivni konservatizem, ki temelji na tradiciji, hierarhiji in nepriznavanju enakih možnosti? Kaj je pravzaprav dejanska demokratična politika oziroma socialna pravičnost v razmerah multikulturalizma in kulturnega pluralizma v družbi? Multikulturalizem je postal eden od najbolj razširjenih ter najbolj kontroverznih intelektualnih in političnih gibanj v sodobnih zahodnih demokracijah. Kot termin v svojem aktualnem (najprej političnem) pomenu se je pojavil v začetku 70-ih let prejšnjega stoletja. Ob koncu 80-ih in v začetku 90-ih let se je začel uveljavljati tudi v teoretičnih debatah.

Multikulturalnost sodobnih družb ali kulturno identitetno različnost lahko vsaj v ožjem pomenu sistematiziramo v tri skupine: etnokulturne različnosti, pogosto definirane znotraj konteksta kulturne deriviranosti vključujejo: staroselska ljudstva, etnične manjšine in migrante, potem sledijo različnosti, ki izhajajo iz spolne identitete (ženske, homoseksualci, lezbijke) in tretje so

fizične značilnosti (starejši in hendikepirani). Večina teoretikov, ki se ukvarjajo z multikulturalizmom, menijo, da le-ta zajema samo prvo skupino, vse ostale pa uvrščajo v širše pojmovanje družbenega pluralizma (Mesić, 2006).

V raziskovalni sferi se z multikulturalnostjo soočamo na dveh polih: skozi teoretična dela in empirične aplikacije. Pri tem se odpira vprašanje, kakšne pomene in rešitve nam ponujajo teoretične razprave v resničnem življenju? Marion Young meni, da obstajajo povezovalne strukture, ljudje svojo različnost zagovarjajo iz lastnih socialnih perspektiv ne glede na razloge, ki jim jih podajajo institucije (Young, 1990). Za primer si lahko predstavljamo socialno druženje, kjer je vsakdo predstavnik nečesa, barve kože, vere, spola, socialnega statusa. Vendar Youngova opozarja, da to niso stabilne skupine, v kompleksni, visoko diferencirani družbi, kot je današnja, imajo vsi pripadniki v osnovi multiple identifikacije.

Raziskovalci in aktivisti, ki z empiričnim delom opozarjajo na družbene nepravilnosti kot posledico politike multikulturalizma z dodeljevanjem ekskluzivnih pravic za državljane, praviloma nadzorovane s strani nacionalnih elit, opisujejo povezovalne strukture kot neučinkovite. Le-te so lahko nefunkcionalne tudi na lokalni ravni. Kot poudarja Mlinar je 'čisto' lokalnih zadev vse manj in se z delitvijo na več manjših še povečuje zamejenost, to pomeni izhodišče za vse večje siromašenje lokalne samouprave. V okviru teritorialne organizacije imamo torej bolj opravka z 'getoizacijo', nekakšnim izprtjem, kot 'glokalizacijo', tj. razširjanjem in bogatitvijo lokalne demokracije (Mlinar, 2008: 388). Vprašljiva delitev je opazna tudi v študijah o etničnosti, katerih začetnik je Stuart Hall. Zadnji v svoji viziji multiplih identitet pravi:

Vsi smo zgrajeni iz mnogoterih socialnih identitet in ne le ene. Ker smo zgrajeni kompleksno preko različnih kategorij, različnih antagonizmov, se kažejo učinki socialnega lociranja v pozicije marginalnosti in podrejenosti, ki pa delujejo odvisno od vsakega posameznika (Hall, 1991: 57).

V študijskih programih in raziskavah o etničnosti še vedno uporabljamo nazive, kot so npr. Turki v Berlinu ali Berberi v Parizu ali muslimani v Evropi ... Fokus je na nacionalnih, etničnih in verskih identitetah, kjer naj bi bilo že vnaprej teoretično znano, kako posamezna manjšina deluje. V raziskovalnih sferah bi lahko odpirali in osvetljevali prisotne teme kot del multikulturalnih realnosti in življenja vseh nas. S tem bi morda zapolnili razpoko med samozadostno teorijo in neuporabnimi empiričnimi projekti.

Teorija vs. praksa

Nove raziskovalne pobude se vse bolj usmerjajo v povezovanje teorije in prakse, novi tokovi raziskovanja multikulturalnosti sledijo trem glavnim

smerem: razmerju med nacionalno kulturo in etničnimi/migrantskimi manjšinami, razmerju med manjšinami in odnosom znotraj ene manjšine ter raziskovanju procesov, ki segajo čez nacionalne meje.

Najprej pogledjmo kompleksnost razmerja med večinsko nacionalno kulturo in manjšinskimi priseljskimi kulturami. Zahodne kolonialne sile so ustvarile celo mrežo t. i. derivatov: manjšine, religije, kaste, jezikovne skupnosti in celo rase. Ta proces deriviranja še vedno traja, kulturne razlike niso naravno dane, ampak jih je ustvarila in jih poustvarja socialna interakcija. Novi projekti, ki jih predstavljajo raziskovalci in študentje po navedbah Gerda Baumanna iz Southall univerze v Londonu, so fokusirani na tiste skupine, ki so včasih veljale za neetnične in preko tega razlagajo, kako, zakaj in kdaj je etničnost postala identifikacijska značilnost nekaterih skupin. Baumann na primer svetuje študentom, naj se ne ukvarjajo z zaprtimi skupinami, katerih kompleksnosti še ne razumejo, ampak naj študirajo npr. svojo skupino, ki je ravno tako multikulturalno obarvana (Baumann, 1999).

Ayse Caglar v svojih raziskavah analizira turško skupnost v Nemčiji in podaja primer doner kebaba, ki v Nemčiji, kjer živi skoraj dva milijona Turkov, predstavlja tradicionalno etnično hrano Turkov v očeh Nemcev. Dejansko je nemški doner nov, hibriden produkt, ki ga v Turčiji ne bomo našli. Funkcionira kot močan simbol, ki prikazuje Nemčijo kot kozmopolitansko, multikulturalno državo, ki s tem zagovarja solidarnost s Turki in s priseljenci v Nemčiji. V tem procesu se je doner internacionaliziral in amerikaniziral v McKebab. Študija Ayse Caglar nam predstavi strategijo, kjer so materialni predmeti postali del transnacionalnega pomena, simboličnih predstavitev in prepoznavni kot kulturni mejniki, svojevrstni etnokulturni derivati (Caglar, 1995).

Ena najbolj reprezentativnih hipotez na relaciji med nacionalno in manjšinsko kulturo izhaja iz raziskave, ki je primerjala turško mladino, rojeno v štirih zahodnoevropskih državah. Rezultati raziskave so pokazali, da nemške šole ustvarjajo nemški 'tip' Turkov, francoske šole pa francoski 'tip' Turkov. In glavni problem, ki ga opažata nemška in francoska država, je bil ta, da se pri priseljenih reflektira sistem države rojstva ter primarne socializacije in ne države izvora (Baumann, 1999).

Zahodnoevropske države razvijajo t. i. civilno kulturo, ki naj bi predstavljala njihov lasten način, kako reševati probleme, kako sploh diskutirati o problemih, kako reševati večje konflikte in kako se ukvarjati z manjšinskimi interesi. In šola je ena pomembnejših institucij v teh procesih. Vendar pa gre tukaj za vprašanje, kako se odzove manjšinska mladina, ki ima neko drugo identifikacijo že ustaljeno in se sooča še z neko novo identiteto v procesih socializacije in edukacije.

Empirija usmerja na terensko delo, opazovanje udeležencev, interakcije tudi zunaj šolskih razredov. Glavna razlika med nacionalno večinsko kulturo

in manjšinskimi kulturami pride do izraza v tem, da večinska, nacionalna kultura močno poudarja svojo nacionalno državo. Manjšinske skupnosti pa te seveda ne morejo poudarjati, ker so kot manjšine postale s spremembami državno-pravnih pripadnosti ali so se oblikovale v določeni državi in je njihova nacionalna država druga.

Lahko se pa vprašamo, ali je sploh možna enakost v multikulturni družbi. Bistvo sodobne multikulturalnosti so resda družbene, etnične in religiozne pravice (Baumann, 1999). Le-te si med seboj niso enake, razlike med njimi se križajo. Gibanje za državljanske pravice izključuje tujce, gibanje za etnične pravice izključuje neavtohtone prebivalce in gibanje za religiozne pravice izključuje neverujoče. Razlike med temi vrstami pravic ne bi bile tako zaskrbljujoče, če bi obstajala osnovna pravica, ki bi bila skupna točka vsem trem. Ta pravica na nek način obstaja bolj znana kot t.i. človekova pravica. Le-ta je pogosto percipirana kot ideološka konstrukcija, zaželena opcija, vendarle precej papirnata in manipulativna.

Vse sodobne družbe, ki so praviloma tudi kulturno heterogena okolja, se soočajo z identitetnimi krizami, z nedoločljivo multikulturno realnostjo in z različnimi političnimi koncepti, s katerimi se skušajo opredeliti sodobni načini urejanja kulturnih razlik.

Zato ni naključje, da smo večstoletno multikulturnen istrski kontekst izbrali kot potencialni *case study*, ki odpira nove možnosti za soočanje s dilemami in izzivi sodobnega multikulturalizma.

Etnos vs. etos Istre

Zgodovinski presek

Nenehno priseljevanje ljudi različnih etničnih pripadnosti je vsekakor ena od temeljnih zgodovinskih značilnosti istrskega polotoka. Skozi stoletja so se v Istri prepletali elementi in obrazci kultur, ki so pripadali slovanskim, romanskim pa tudi germanskim kulturam, tako da je skoraj nemogoče določiti nekaj avtohtonega in tipičnega samo za eno kulturo ali etnos, ki je danes prisoten na tem območju.

Etnične prilike v Istri so bile najožje povezane z ekonomsko strukturo Istre: težko gospodarsko in populacijsko stanje je pripeljalo do modifikacije etnične sestave. Za etnično zgodovino je ekonomska komponenta pomembna tudi zaradi tega, ker kaže, da so se v beneškem in avstrijskem delu Istre uspeli obdržati le tisti kolonisti, pribežniki (ali migranti v današnjem načinu izražanja), ki so svojo eksistenco ustvarjali na gospodarskih temeljih. Za vse ostale je imelo naseljevanje le kratkotrajno, bežno, minljivo obeležje in Istra je bila za te le začasno in prehodno bivališče.

Vojne, epidemije in gospodarsko nazadovanje so spreminjali istrsko etnično in demografsko strukturo. Organizirana, v še večji meri spontana

naseljevanja so prispevala, čeprav počasi, k njeni reintegraciji. Iz sporadičnih arhivskih podatkov je možno sklepati o stoletni kontinuiteti spontanih doseljevanj južnoslovenskega (slovenskega in hrvaškega) ter furlansko-krnjelskega in beneškega etničnega elementa v Istro. Priseljenci predstavljajo eno od konstant istrske etnogeneze. S svojim prihodom iz ruralnih v urbana okolja so povzročali nenehne oscilirajoče procese, v okolju, v katero so prišli, so se morali privajati na mestni način življenja in mentaliteto urbanega okolja.

Dominanten 'darwinističen' način privajanja na novo okolje '*adapt or die*' (*prilagoditi se ali umreti*) je pri raznovrstnih '*etnosih in etosih*' Istre praviloma zaživel v različici '*adapt and thrive*' (*prilagoditi se in se razvijati, napredovati*) (Vertovec, 1999). Zadnje se je v različnih obdobjih in oblikah ohranilo do današnjega dne.

Demografske spremembe

Etnična sestava prišlekov je bila vedno zelo heterogena, od prišlekov iz sosednjih, slovenskih, hrvaških, italijanskih pokrajin do organiziranega koloniziranja družin iz južnoslovenskih krajev, albanskega priobalnega pasu do grških pokrajin na Levantu (takrat pod oblastjo Beneške republike). Na istrskem polotoku so trajno ali začasno zatočišče v kolonizacijah 16. in 17. stoletja našle manjše skupine Grkov, greciziranih Benečanov, Albancev, Črnogorcev (do danes se je ohranila pravoslavna vas in cerkvena občina v Peroju), Furlanov, Krnjelov, Italijanov. Večstoletna meja, ki je nenaravno delila prebivalstvo, ni nikoli preprečevala gospodarskega sodelovanja (npr. trgovine, blagovne menjave, uporabe zimskih pašnikov na beneškem območju in poletnih na avstrijskem).

Fluktuacija ter preseljevanje novih in staroselskih skupin na polotok sta pripeljala do akulturacije in asimilacije južnoslovenskega (slovenskega in hrvaškega) etničnega elementa v urbanih središčih in furlansko-krnjelsko-beneškega na podeželju. Pogoste administrativne perturbacije so pri prebivalstvu Istre ustvarjale nezaupanje do centralne oblasti in občutek splošne politične marginalizacije. Tako se je udomačil ljudski pregovor '*... začasno za vedno ...*' ('*... provvisorio za vajak ...*').

Poleg izrazitih migracijskih tokov so se v Istri vrstili tudi masovni odhodi prebivalstva. Eksodus, poleg italijanskega prebivalstva, ni prizanesel niti znatnemu delu istrsko-slovenskega (slovenskega in hrvaškega) prebivalstva. 'Izbira' (opcija) je bila predvsem ekonomska in politična, le posredno nacionalna.

Za desetletno povojno obdobje (1945–1955) pravijo v Istri, da je bilo eno najbolj problematičnih v Evropi. Kljub formalnemu priznavanju narodov in etničnih manjšin je jugoslovanska oblast v novih razmerah nacionalnih vprašanj izvajala ideološki pritisk nad prebivalstvom pod pretvezo

komunističnega internacionalizma. Tudi množično izseljevanje prebivalstva iz Istre je bilo predvsem posledica takih in podobnih pritiskov, izsiljevanj, nuje. Posledice izseljevanja so se odražale v demografskih, socialnih, etničnih, političnih spremembah v Istri, pa tudi na naselitvenem območju ezulov ob vzhodni italijanski meji. Kljub močni propagandi z ene in druge strani nihče ni predvidel tako množičnega izseljevanja. To je bil tudi eden od glavnih razlogov, da se leta in leta po vojni nobena stran ni bila pripravljena soočiti s to problematiko.

Problematika istrskega povojnega eksodusa ter istrskih beguncev je do nedavnega predstavljala svojevrstno tabu temo, čeprav je šlo za proces, ki ni globoko modificiral samo družbeno-političnih in etničnih odnosov v Istri, Slovenskemu primorju in Dalmaciji, ampak so njegove posledice pustile precejšnjo sled tudi v razvoju slovenske manjšine v Italiji.

Izseljevanju večjega dela Istranov (nad 50 % polotoškega prebivalstva) je sledilo pospešeno naseljevanje novega prebivalstva iz drugih republik bivše Jugoslavije.

Italijanska manjšina

Italijanska večinska populacija je s spremembo državnopravne pripadnosti postala italijanska manjšina. Zdesetkana manjšina je po eksodusu praktično čez noč ostala brez potrebnega intelektualno-kadrovskega jedra, zaznamovana z izredno neugodno demografsko, socialno in gospodarsko strukturo. Neugoden psihološki trenutek manjšine je še dodatno poglobljala kriza klasičnih nacionalnih kategorij v postkapitalističnih družbah (tudi v 'matični' Italiji); vpliv vse pogostejših mešanih zakonov z vse večjo etnično in kulturno hibridizacijo; zaostalost, avtarkičnost in folklornost; pomanjkanje vezi z dinamičnim in pluralnim italijanskim prostorom.

'Preporod' italijanske manjšine v 80-ih letih se začenja v trenutku, ko se je le-ta že dobro zavedala svoje (ne)prihodnosti, saj je bila kot izginjajoča etnična skupnost pod kritično stopnjo temeljnih dejavnikov, ki omogočajo skupnostno reprodukcijo, in ni imela učinkovitih vezi s prostorsko celoto matičnega etničnega in kulturnega ozemlja.

Čeprav je šlo za procese izseljevanja, ki so močno vplivali na družbeno-politične in etnične odnose v Istri, je specifičnost istrske večnacionalne kulture ostala značilnost tega prostora do danes. Starejše generacije istrskih Italijanov so do današnjega dne postopoma 'prebolele' travme eksodusa in posledice depopulacije. Mlajše generacije pripadnikov italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem danes razvijajo svojo lastno vizijo sveta in jim bolj kot italijanska ustreza 'istrijska' (istrska) konotacija, uporaba (najmanj) dveh jezikov, kultur ter povezava med različnimi nacijami. Slednje pa ne nazadnje prihaja do izraza tudi v obstoječi večkulturni in večjezikovni identiteti Istre.

Jezikovni in identitetni patchwork

Multikulturalnost znotraj treh istrskih etničnih entitet Hrvatov, Slovencev in Italijanov daleč presega količinsko prisotnost enega, drugega ali tretjega etnikuma na tem območju. Istra je kot celovita zgodovinska enota (še le v 19. stoletju začne nastajati tista Istra, ki jo danes opredeljujemo kot Istra regija) živelale sto let in 'istrski delež' je v demografskem in teritorialnem pogledu zelo različen v državah, ki si danes delita/deliijo istrski polotok. Vendarle drži, da so v vseh treh enotah prisotni prav vsi temeljni elementi istrske identitete. Zadnje v Istri težko opredelimo kot stabilno stanje bivanja, mnogo bolj jo vidimo kot svojevrsten proces nastajanja. Znotraj sodobnega antropološkega in sociološkega diskurza je sam pojem etnične identitete tako kot pojem etnosa ali etničnosti postal izredno popularen. Sploh v spontani in površni govorici (komunikaciji) pogosto prihaja do zamenjave etnične identitete, ob tem se identiteta običajno pojmuje kot nekaj samoumevnega in stabilnega.

S spreminjanjem etničnih meja v različnih etničnih stikih prihaja tudi do preklapljanja etnične identitete, do odpovedi prejšnji, zamenjavi ene identitete z drugo, pa tudi do vključevanja in povezovanja različnih identitet.

Na etnično mešanih in obmejnih območjih z dokaj prepleteno etnično sestavo nastajajo posebne etnične identitete, ki vplivajo druga na drugo. Tudi možnost izbire med različnimi identitetami je neprimerno večja kot v etnično homogenih okoljih. Za enkrat puščamo za nadaljnje premisleke odprto vprašanje, ali so novonastale identitete izbrane, ali so to 'identitete pod prisilo' ali morda 'prisilne identitete'. Različne etnične skupine s svojimi posebnostmi so vendarle (p)ostale avtentičen odraz izvirnosti istrskega okolja.

V pričujoči etnični in lingvistični kompleksnosti se je za potrebe medsebojnega razumevanja in komuniciranja oblikoval regionalni 'koine' (splošno, skupno narečje, imenujejo ga tudi 'lingua del popolo', jezik ljudstva). Istrski 'koine', ki so ga uporabljali tako Italijani kakor tudi Slovenci in Hrvati, je bil do druge svetovne vojne vsekakor istrobeneški dialekt. Po vojni, eksodusu, imigracijah iz notranjosti Jugoslavije, so njegovo vlogo prevzeli slovenski in hrvaški dialekti. V vsakdanji komunikaciji starejših prebivalcev Istre (ne glede na etnično pripadnost) je istrobeneščina še zmeraj pogovorni jezik (*lingua franca*). Jezik je pa nedvomno povezan z nacionalno zavestjo, in ker se je razlika med jezikovno in nacionalno zavestjo prebivalstva postopno manjšala, ne preseneča, da se je podobno kot *lingua franca* na tem prostoru pojavila tudi svojevrstna *identiteta franca*.

Zadnja je pogojena s kompleksnimi mehanizmi *patchworka* etničnih identitet, sociopolitičnih situacij, obdobji koristnosti, oportuniteti, strahov, pritiskov, konfliktov, sožitja, kolektivnih intuicij in je običajno pojmovana skozi *kategorijo istrijanstva*.

Istrijanstvo

Za 'istrijanstvo' lahko rečemo, da ni novejšega datuma. Že v avstrijskih popisih prebivalstva (1880–1910) so se nekateri prebivalci Istre opredeljevali kot 'Istrijani'. Istrijanstvo kot avtohtona identiteta ni bilo nikoli etnično homogen koncept. Vedno je vseboval najmanj dve bistveni komponenti, romansko (italijansko) in slovansko (slovensko in hrvaško). Obe komponenti, čeprav pripadata različnim kulturnim dediščinam, imata skupno zgodovino, ki je potekala na skupnem ozemlju, značilnem po pogostih kolonizacijah istrskega polotoka. Etnični pluralizem je omogočal ohranjevanje zavesti o regionalni celovitosti Istre. Istočasno je močno izražena teritorialna identifikacija kljubovala številnim državno-administrativnim, političnim in kulturnim pritiskom, ki so jih na območju Istre izvajali različni režimi in različne države v preteklosti.

Z današnjega vidika lahko zasledimo še eno 'mutacijo', eno specifično razlikovanje. Iz slovenske oziroma hrvaške besede Istra, ki označuje prostor prebivanja na istrskem polotoku, izhaja beseda Istran/Istranin, iz italijanske besede Istria pa izhaja beseda Istrijan itd. Poleg tega pogosto slišimo v Istri zelo prefinjeno ločevanje domačinov od prišlekov (fureštov), oziroma Istrijanov od Istranov. Zadnje potrjujejo tudi rezultati raziskav Borisa Banovca o pojmovanju 'istrijanstva', ki kažejo, da je le majhen odstotek tistih, ki 'istrijanstvo' dojemajo kot nacionalno pripadnost. Večini vprašanih ta pojem pomeni v glavnem navezanost na kraj bivanja. V tem kontekstu je istrijanstvo dojeto bolj v navezanosti na teritorij (prostor), manj na državo in nacijo, čeprav lahko tudi ta relativizacija postane problematična (Banovac, 1998). Ne nazadnje se lahko tudi sama prostorska identiteta navezuje na različne lestvice: rojstni kraj, kraj bivanja, šolanja, zaposlovanja; to je lahko občina, regija, država – npr. Slovenija, Hrvaška, Italija in tudi širši prostor (Bufon, 1992).

Čeprav po eni strani 'istrijanstvo' kot posebna identiteta relativizira nacionalno pripadnost, je po drugi strani homogenizator na regionalni ravni. Drugo vprašanje bi bilo, kaj takšna identiteta pomeni v vsakdanjem življenju za prebivalce Istre. Le-ti so se nemalokrat zaradi vsiljene izbire 'ali – ali' opredelili za tisto identiteto, katero so čutili kot primarno v dani situaciji.

Medtem ko so vladajoče strukture tako v preteklosti kot tudi danes bežale od ljudstva in avtentičnih kulturnih vrednot, čeprav v imenu le-teh, je po drugi strani nevladajoča, prikrita, lahko bi rekli opozicijska populacija, iskala svoj *spiritus movens* in inspiracijo v prvinskih koreninah istrske ljudske kulture.

V zadnjih desetletjih se je med slovenskimi in hrvaškimi politiki manifestirala pretenzija, da istrsko etnično zavest razvijejo v moderno kolektivno zavest. Sociokulturni razvoj, usmerjen od etnične k modernosti, pa kaže, da istrska kolektivna zavest ni ostala striktno regionalna, ampak ni postala

niti moderna. Ena od posledic predstavljene dinamike je bil tudi spopad centralnih in regionalnih oblasti, utemeljen samo na videz na drugačnem konceptu državnega ustroja, mnogo bolj pa na drugačnem konceptu distribucije politične moči. Nenehno poudarjanje in potenciranje istrske regionalne posebnosti ostaja v funkciji delovanja in ohranjevanja sistema in ga implicitno potrjuje, ni pa usmerjeno k njegovemu spreminjanju. Namesto razvoja od zaprte k odprti družbi je eno obliko ideološke zaprtosti nadomestila druga. Ponavljanje starih obrazcev v novih razmerah spremljajo dogodki, ki so pogosto težko sprejemljivi, ne samo za zdrav razum, ampak tudi za družbeno teorijo. Lahko bi rekli, da nastaja nova družbena klima, ki po eni strani potencira politično artikulacijo istrske resničnosti, po drugi pa zanemarja izvirne vrednote 'istrijanstva' ter postaja le navidezni izraz volje istrskih ljudi (Medica, 1998).

V tovrstnih situacijah tudi največji antagonizmi hitro postanejo le dva pola istega kontinuuma. S tega vidika lahko pojasnimo izredno močno povezanost kontradiktornih družbenih situacij, kot so na primer: individualizem – kolektivizem, despotizem – populizem, regionalizem – centralizem, globalizem – lokalizem, multikulturalizem – monokulturalizem ...

Interpretacije 'istrijanstva' so zelo različne, pogosto celo kontradiktorne. Lahko sklepamo, da jih je toliko, kolikor je družbenih, političnih, nacionalnih in drugih interesov, znotraj katerih se to vprašanje zastavlja. 'Istrijanstvo' se je skozi zgodovino spreminjalo, pogosto je bilo odvisno od politične situacije, sama ideja je pa relativna. Nekoč je bila del enega avtonomističnega koncepta, danes se tolmači v sklopu še ne povsem definirane regionalističnega političnega koncepta. Za prebivalce istrskega polotoka je 'istrijanstvo' bilo in ostalo le naravni način njihove eksistence, ki izhaja iz občutka pripadnosti temu prostoru.

Slovensko-hrvaška obmejnost v Istri

Etnično zapleteni migracijski tokovi so prispevali k nastanku izrazite etnične heterogenosti na relativno majhnem prostoru. Lahko rečemo, da je tudi narodnostna zavest ob slovensko-hrvaški jezikovni meji v Istri novejšega datuma, pred tem pa je bila odločilna pokrajinska pripadnost – prebivalci so se pretežno opredeljevali za Istrane. Pod vplivom šole, cerkve, prosvetnih in političnih organizacij se je razvijala narodnostna zavest prebivalstva. Gospodarska povezanost s tržišči in politično-upravna razdelitev ozemlja na občine s slovensko in hrvaško večino sta prav tako vplivali na formiranje narodnostne zavesti. Nastanek in utrditev narodnostne jezikovne meje med Slovenci in Hrvati v Istri od druge polovice 18. do druge polovice 20. stoletja pa lahko spremljamo skozi kulturno-sociološki razvoj prebivalstva.

V kakšni vlogi se pojavlja slovensko-hrvaška državna meja v smislu prepustnosti in prekomejne interakcije? V širši družboslovni literaturi, pa tudi

v politični terminologiji najdemo definiranje meje kot: območja stikov, bariere ali filtra. Prepustnost meje v veliki meri determinira življenje obmejnih območij in vpliva na bistveno komponento vsakdanjega življenja v obmejnem prostoru, to je na vsebino in kakovost družbenih kontaktov. Sploh pa, ker je bilo obmejno sodelovanje na današnjem obmejnem območju med Slovenijo, Hrvaško in Italijo zaradi slovenske in italijanske manjšine zelo zgodaj vzpostavljeno, še celo prej kot v družbeno razvitejših evropskih državah. Pri tem kaže upoštevati dejstvo, da je Istra v geopolitičnem smislu bila in ostala dober primer obmejne periferije, kar je nedvomno vplivalo tudi na njeno tisočletno razdeljenost med najmočnejšimi državami evropskega kontinenta. Teritorialno-politične razdelitve so se ohranile do danes, tako da je to območje tudi danes obmejno območje treh držav.

Utečeno vsakdanje življenje se na slovensko-hrvaškem obmejnem območju v Istri, po razpadu Jugoslavije in z nastankom državne meje vendarle spreminja. Meja je posegla v vsakdanje življenje na način, da ga nemalokrat blokira, dezorganizira, prejšnji pragmatizem postaja skorajda nezaželen, pogosto tudi nemogoč. Identificiranje konkretnih življenjskih dogajanj na področju vsakdanjega življenja, prehodnosti teritorija, kulturnih stikov, medijske prisotnosti in podobno, bi lahko bili integrativni tvorci skupnega obmejnega konteksta v prihodnje. Problematika obmejnosti je izrazito povezana z manjšinsko problematiko in se tudi s tega vidika odpira vprašanje, kako manjšine prispevajo k oblikovanju in ustvarjanju kulturnega dialoga, predvsem ker gre za kohabitacije različnih etničnih skupnosti, ki živijo skupaj in 'pripadajo' različnim državam, ne pa tudi različnim kulturnim prostorom.

Vse bolj aktualne 'razprave o obmejnih regijah se na tem prostoru usmerjajo predvsem na vprašanja o tem, kako se spreminja njihova vloga z odpiranjem državnih meja in kako se širijo različne oblike čezmejnega sodelovanja med njimi. Pri tem pa se lahko spregleda, da je to le eden od načinov njihovega vključevanja v Evropo: to je povezovanje med nacionalnimi periferijami, ki temelji na prostorski bližini in soseščini' (Mlinar, 2008: 406). Ob tem bi kazalo obuditi že realizirane dejavnosti obmejnega sodelovanja, kot je na primer bila bolnišnica v Izoli, ki je od nastanka do slovenske in hrvaške osamosvojitve že delovala tudi za severno območje hrvaške Istre. Vzporedno z odpiranjem v svet se povečuje tudi strpnost do različnosti. Le-ta je nasploh značilnost (bolj) ustvarjalnih okolij poudarja Mlinar.

Izhajajoč iz sociopsiholoških, mikro- in makrosociolingvističnih stikov v Istri, po katerih ljudje različnih jezikov in različnih etničnih in verskih pripadnosti kot posebne entitete prihajajo v stike, bi istrsko multikulturalnost kazalo percipirati skozi nove oblike sociabilnosti, ki ravno zato, ker so rezultat medsebojne interakcije, predstavljajo eno od istrskih kulturnih, regionalnih identitetnih in identifikacijskih posebnosti.

Multikulturne identitete vs. multikulturne identifikacije ali od pomena k praksi

Ljudje se znotraj identitetnega konteksta nenehno odločamo s kom ali s čim, kdaj, kje, kako se bomo identificirali. Več kot to, celo odločamo se, kdaj bomo sprejeli in uporabili potrditveni diskurz kulture in kdaj procesualnega. Etnografske študije tako pridejo do zaključkov, da se v splošnem radi držimo tiste prve možnosti kulturnega diskurza, vendarle pa v vsakdanjem življenju pogosto živimo drugo varianto, in sicer identifikacijo, s katero se presekajo stari obrazci življenja in obnašanja ter uvajajo novosti. Še posebno se to nanaša na tiste, ki živijo v izrazito multikulturnem okolju, saj le na tak način zmorejo uresničevati svoje družinske, osebne, profesionalne cilje. Posledično v takem okolju ljudje posvojijo sposobnost dvojnega diskurza. Vedo namreč, kdaj obdržati in celo utrditi eno svojih identitet, na drugi strani pa tudi, kdaj katero postaviti pod vprašaj. Paralelno s tem se odvijajo multikulturna stekanja, stapljanja, približevanja, ko se med seboj srečajo sicer ločene kulturne tradicije. Le-te se posledično spreminjajo, prilagajajo ena drugi in ustvarjajo nove kakovosti. Ena od teh novih kakovosti, sploh v času vedno bolj centralizirane globalizacije je pojav monokulturnega multikulturalizma. Za zadnjega je značilno, da zajema prvine kulturnega, etničnega, jezikovnega izročila različnih kultur, predvsem z težnjo k ustvarjanju lastne stabilnosti.

Kako doseči enakopravnost med vsemi kulturnimi diferenciacijami monokulturne multikulturnosti. Na nek način naj bi se brisale razlike med ljudmi ali vsaj uravnavale različne pravice, a vendarle poznamo vsaj tri poglobitve vrste le-teh, in sicer človekove (*human*) pravice, civilne (*civil*) ter pravice skupin (*community rights*). Nobene od teh skupin pa ni možno aplicirati na najširšo skupnost ljudi. Vsaka izmed njih je namreč do neke mere omejena s kategorijo, katero zajema, pokriva, ščiti. Prve, po mnenju Baumanna, zajemajo najširši krog ljudi, a jih je obenem najtežje uresničiti, tako znotraj posameznih držav kot na mednarodni ravni. Na drugi strani je druge, civilne pravice lažje predpisati, a so vedno omejene na posamezne države in le na njene državljane, obenem pa se ne ponašajo z najbolj bleščečo zgodovino preseganja diskriminacije (Baumann, 1999: 136). Zadnja, tretja skupina pravic po besedah Baumanna sicer resda močno pridobiva na veljavi v zadnjih dveh desetletjih, a se ob njih vendarle porajajo številna vprašanja, kot na primer katere skupine pravzaprav ščiti, katere posameznike znotraj skupine privilegira, katere pa ne. Kot ena od možnih rešitev bi lahko bila identitetna sprememba oziroma na mesto identitet spodbujati identifikacije, vsaj kot prvi pomemben osvobajajoč analitičen korak. Na tak način se nobena identiteta ne bi več kazala kot fiksna in nespremenljiva. Multikulturalizem bi torej pridobil pomen novega načina identificiranja in

razumevanja kulture. Kot pravi Baumann, če smo do sedaj videli kulturo kot nekaj, kar imamo oziroma smo del tega, zdaj pa si jo lahko zamislimo kot nekaj, kar ustvarjamo, oblikujemo in preoblikujemo. S tem bi lahko esencialistično razumevanje kulture (nacionalistično, etnicistično ali pa religiozno ortodoksno) postalo procesualno oz. celo diskurzivno razumevanje kulture (Baumann, 1999: 137). Prevladujoče identitete (nacionalna, etnična, verska) bi postale del procesa identifikacije, ki bi bila predvsem dialoška. V interakciji, stikih, predvsem v dialogu s t.i. *drugimi* se naše identitete utrdijo, ali spremenijo, omehčajo, prilagodijo. Vse identitete so torej identifikacije v kontekstu ter so tako situacijske, fleksibilne, inovativne in iznajdljive, in to tudi kadar sploh ne nameravajo biti take (Medica, 2004).

Vprašanje, ali se bo območje Istre v prihodnje identitetno še bolj deriviralo in ob tem omogočilo enakopraven razvoj vsem skupnostim, živečim na polotoku, ali pa bo prevladala monokulturnost, puščamo odprto za prihodnje analize, razprave, polemike.

Zaenkrat puščamo odprte tudi dileme in izzive multikulturnosti, monokulturnosti in vseh njunih derivatov. Kakorkoli ju sprejemamo, vendarle se moramo strinjati s tem, da sta postala ključna elementa razumevanja in tematiziranja sodobnega sveta, tako na lokalni kot tudi na globalni ravni.

Sklenemo pa lahko z razmišljanji, da bi se v nadaljnjih preučevanjih istrske problematike kazalo primarno osredinjati na aktualne procese etničnih transformacij, ki nastajajo ob že prisotnem prepletanju tradicionalnih manjšin in novih priseljencev, predvsem z območja bivše Jugoslavije. Torej problematika stikov, ki bi bila izražena kot inovacija, kot alternativa oziroma kot novi kulturni in jezikovni model, zasnovan na etnično heterogeni družbi.

Sama Istra nam bo tudi v prihodnje dajala obilje raziskovalnega materiala in odpirala možnosti za hipotetično tiho transformacijo obstoječe sfere delovanja in mišljenja.

LITERATURA

- Banovac, Boris (1998): *Društvena pripadnost, identitet, teritorij. Sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri*. Rijeka: Pravna fakulteta.
- Baumann, Gerd (1999): *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*. New York, London: Routledge.
- Bufon, Milan (1992): *Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost, Obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah, Primer Slovenec v Furlaniji-Juljski krajini*. Trst: SLORI.
- Caglar, Ayse (1995): McDöner: Döner Kabap and the Social Positioning Struggle of German Turks. V J. A. Costa and G. J. Bamossy (ur.), 209–230. *Marketing in a Multicultural World: Ethnicity, Nationalism, and Cultural Identity*. London: Sage.

- Hall, Stuart (1991): Old and New Identities, Old and New Ethnicities. V A. D. King (ur.), 41–68. *Culture, Globalization and the World-System*. Basingstoke, England: Macmillan.
- Medica, Karmen (1998): Kategorija istrijanstva – između ‘centra’ i ‘periferije’. *Ann, Ser. hist. sociol.* 8 (12): 31–38.
- Medica, Karmen (2004): Identitetna pojmovanja – med lokalnim in globalnim. *Monitor ISH* 6 (1): 139–151.
- Medica, Karmen (2007): Integracijski multikulturalizem ali multikulturalnost integracije. *Monitor ISH* 9 (2): 77–90.
- Mesić, Milan (2006): *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mlinar, Zdravko (2008): *Življensko okolje v globalni informacijski dobi. Prostorsko-časovna organizacija bivanja*. Ljubljana: FDV, SAZU.
- Papastergiadis, Nikos (2000): *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity*. Cambridge: Polity Press.
- Taylor, Charles (1994): The Politics of Recognition. V A. Gutman (ur.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, 25–74. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Young, Iris Marion (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NY: Princeton University Press.
- Vertovec, Steven (1999): »In Lieu of a Conclusion«. V Vertovec, S. (ur.), *Migration and Social Cohesion* 7. Oxford.